

Ingmar Oldberg

SYNEN PÅ NATUR OCH SAMHÄLLE I TJECKOSLOVAKIEN

Om man är intresserad av vilka sätt att se på människan och naturen som vuxit fram i olika samhällen och kulturer, är det naturligt att också studera de socialistiska ländernas bidrag. Dessa länder skiljer sig från västliga demokratier i att de liksom medeltida teokratier försöker tillämpa en världsåskådning, i deras fall marxismen-leninismen. Men varför då just Tjeckoslovakien?

Ett skäl är att Tjeckoslovakien är ett land, som under den socialistiska överbyggnaden har en kultur som är relativt snarlik den svenska genom att närmast tillhöra den germanska kulturkretsen. Det är en industriellt högt utvecklad stat och det socialistiska landet, som har de rikaste erfarenheterna av "borgerlig" politisk demokrati och fri debatt.

Vidare har samhällsdebatten i Tjeckoslovakien under 1960- och 1970-talen genomgått intressanta förändringar som följd av det politiska skeendet; från en sovjetkonform ortodoxi till ett reformkommunistiskt nytänkande, som saknar motstycke, och sedan tillbaka igen till ortodoxin under "normaliseringen".

Ett ytterligare skäl är att tjeckoslovakiska forskare gjort anspråk på att deras teoretiska debatt i miljöfrågor är särskilt framstående internationellt sett. Slutligen kan nämnas, att Tjeckoslovakien är ett av de länder i Europa, där samhällets negativa inverkan på naturen i form av miljöförstöring fått störst omfattning.

Den följande framställningen skall behandla frågorna: Hur ser man på människans och samhällets förhållande till naturen och hur det borde vara? Hur skall konflikten mellan samhälle och miljö, som manifesterar sig i miljöproblemen, förklaras och lösas? Frågorna har alltså både en moralisk-etisk och en praktisk-politisk aspekt.

Översikten inriktas vidare på representanter för olika vetenskaper som diskuterar de frågor det här gäller, så att ett visst åsiktsspektrum kan framträda. De uttrycker i olika grad kritik mot den faktiskt förda politiken och de officiella motiveringarna från kommunistpartiets ideologer.

Strävan har också varit att fånga förändringarna i synsätten från mitten av 1960-talet till slutet av 1970-talet. Debatten om förhållandet mellan natur och samhälle under denna period återspeglar inte bara de politiska förändringarna utan växte också kraftigt i djup och bredd under intryck av den internationella debatten och av att miljösituationen i landet stadigt försämrades.

Debatten om människan och naturen i Tjeckoslovakien måste som all annan debatt bygga på marxismen-leninismen. Enligt denna är socialismen lösningen på alla samhällsproblem och kommunistpartiets politik den ena riktiga, vilket inte får ifrågasättas. Problemen i samhället skall alltså ses som övergående och behandlas på ett "konstruktivt" sätt. Vetenskapsmännen är alla statstjänstemän, som skall tjäna samhället och ge underlag för de politiska besluten.

+ + +

Under 1950-talet, då kommunistpartiet genomförde en fortsatt snabb industriutbyggnad och föga bekymrade sig om miljöeffekterna, rådde en ideologisk ortodoxi och endast vissa experter som läkare, biologer och naturvårdare såg förhållandet till naturen som något problematiskt. Naturen sågs som ett passivt objekt, som fritt kunde utnyttjas av den socialistiska staten. Miljöproblem sågs som oundvikliga följder av den tekniska och ekonomiska utvecklingen.

Denna manipulativa syn på naturen förenad med en förtroendefull inställning till samhällets förmåga att lösa alla problem återfinns även hos *Emanuel Hruška*, chef för statliga minnesvården, i en artikel från 1964. Han kritiserade kapitalismen för att förstöra naturen och ansåg den oförmögen att lösa problemen. Det var dock inte möjligt att återvända till det feodala landskapets harmoni. Harmonin i naturen och landskapet kan inte vara konstant. Det pågår en oändlig process av utdöende och växande, en ständig kamp. Enda utvägen är en fortsatt utveckling mot tillfällig harmoni på en högre nivå. I det socialistiska samhället handlar det inte om att passivt skydda och bevara landskapet utan om att aktivt omvandla det till något nytt. Friheten för den socialistiska människan, som behärskar naturen och landskapet,

ligger i att förstå de uppgifter och skyldigheter, som samhället som helhet har till naturen och landskapet, menade Hruška.

Efter den ekonomiska krisen i början av 1960-talet och i samband med den nya ekonomiska politiken efter 1965, då planhushållningen kompletterades med marknadsekonomiska inslag och decentraliserades, förändrades också kulturdebatten. Samhället kunde underkastas en kritisk analys och nya perspektiv föras fram. Ett relativt officiellt exempel på detta var ett tvärvetenskapligt projekt, initierat av kommunistpartiets centralkommitté och den tjeckoslovakiska vetenskapsakademien och lett av filosofen *Radovan Richta*, som 1968 blev en av författarna till det nya partiprogrammet. Projektrapporten *Civilisationen vid skiljevägen* (1966), som även översattes till västerländska språk, anknöt till den samtida filosofiska och ekonomiska debatten i väst och hade som titeln antyder ett globalt krisperspektiv. Man menade att människan i det moderna industrisamhället genom urbaniseringen och teknikens utveckling skilts från naturen och talade i anknytning till den unge Marx om alienation, ett begrepp som annars förbehållits kapitalismen. Den extensiva utbyggnaden av industrin och den ensidiga satsningen på maximal tillväxt hade medfört en enorm miljöförstöring. Människan hade behov av naturen men kunde inte hejda utvecklingen och återvända till naturens sköte. Felet var inte tekniken som sådan utan dess begränsning och ensidighet. Lösningen på problemen var enligt Richta en klok politik, som satsade mera på miljön, ökad betydelse för det mänskliga kriteriet, innebärande bl a människornas medbestämmande och självförverkligande, och framför allt ett riktigt utnyttjande av den vetenskapligt-tekniska revolutionen (VTR), en global process som innebar ett utvecklande av produktivkrafterna. Genom VTR skulle vetenskapliga och kulturella centra bli de nya attraktionspunkterna, transportsystemen byggas ut, och Engels' vision om en sammansmältning mellan land och stad realiseras. Richta menade, i anslutning till den brittiske marxisten J.D. Bernal, att i stället för att göra människan till tingens tjänare kunde VTR transformera civilisationen åt människan, anpassa arbetsprocesserna och konstruera en livsmiljö som fick det mänskliga subjektet att blomstra.

Liknande tankegångar utvecklade arkitekten *Zdeněk Lakomý*, medlem i Richtas projekt, bl a i en artikel från 1968. Enligt denna hade mänskligheten nått ett kritiskt stadium i sitt förhållande till den materiella världen; ökade klyftor mellan rika och fattiga, miljöförstöring, jättelika storstadsbildningar, bostadenöd och civilisationssjukdomar. Den gemensamma nämnaren för allt detta såg Lakomý i den hittills rådande arbetsdelningen och specialiseringen

och motsvarande sätt att tänka, som ledde till en oändlig mängd desintegrerade och ofta motstridiga verksamheter i förhållande till den materiella världen. För att återupprätta jämvikten i detta förhållande måste man nu prioritera världens beboelighet framför materiell produktion. Integration av tekniska, natur- och samhällsproblem krävde att det bildades en ny syntetisk teori och ett multidisciplinärt samarbete utvecklades. Lakomý skisserade en cybernetisk modell för förhållandet mellan människan på olika aggregationsnivåer och den materiella världen indelad i tre olika miljöer; naturmiljön, boendemiljön och nyttomiljön. Han ansåg, att det var vetenskapens uppgift att orientera samhället mot de viktigaste problemen inom miljövärden så att det skulle bli en planmässig vändning till det bättre.

"Normaliseringen" under den nye partichefen Husák innebar att Prag-vårens reformer avskaffades och att kulturdebatten stramades åt. Man kunde fortfarande diskutera miljöproblemen och framföra viss allmän kritik, men den socialistiska statens förmåga att lösa dem betonades starkare, och polemiken mot "borgerligt" tänkande intensifierades. Referenserna till de marxistisk-leninistiska klassikerna och sovjetiska forskare blev tätare. Richta och Lakomý anpassade sig till de nya politiska förhållandena. Richta blev en av huvudideologerna i ett tjeckoslovakisk-sovjetiskt projekt som vidareutvecklade teorin om den vetenskapligt tekniska revolutionen. Där tonades den mänskliga inriktningen ner och klassaspekten framhövdes ytterligare. Under kapitalismen hämmas, menade man, VTR av systemet, under socialismen har den fritt spelrum att befärma samhällets ekonomiska utveckling. Ur framställningen försvann också den tidigare krisuppfattningen, och förhållandet till naturen och miljön betraktades inte längre som speciellt intressant.

Lakomý vände sig i en artikel om samhällsekonomisk planering och miljövärd (1973) mot att uppfatta det som hotet om en ekologisk kris som en följd av civilisationen som sådan i stället för av kapitalismen. Han talade nu mera försiktigt om motsättningen mellan miljöns nytta och beboelighet under socialismen som ett problem, som måste lösas genom planering och styrning på basis av vetenskaplig information.

Förhållandet mellan samhälle och natur diskuterades under första hälften av 1970-talet ofta i anknytning till västliga författare som Forrester, Commoner och Ehrlich samt skrifter som *Limits to Growth* och *A Blueprint for Survival*, vilka såg orsaken till mänsklighetens nuvarande kris, miljöförstörelsen och resurslöseriet i den ekonomisk-tekniska utvecklingen och befolknings-

Ökningen. Deras slutsats var att det krävdes nolltillväxt för att lösa problemen. Andra rekommenderade en återgång till ett förindustriellt samhällsstadium.

I en bok om miljöns ekonomiska problem, som i mycket var en polemik mot dessa västliga synsätt, medgav den slovakiske ekonomen *Rastislav Lacko* (1975) att ju högre samhällets utvecklingsnivå var, desto större var också miljöförstöringen. Sambandet var dock motsägelsefullt och "dialektiskt". Den tekniska och ekonomiska utvecklingen var också en förutsättning för en lösning av problemen. Lacko hade en optimistisk syn på frågan om världens naturresurser skulle räcka inför befolkningsökningen. Han menade att inte ens i USA var det ekonomiska välet så stort och framför allt så fördelat att man kunde rekommendera nolltillväxt där. För Tjeckoslovakiens del vore ett stoppande eller ett alltför stort bromsande av tillväxten en onödigt lyx. Nolltillväxt stred mot den naturliga trenden att folks behov ökar. Ekonomisk utveckling och miljövård var under socialismen förenliga, och man skulle satsa på båda samtidigt. Naturen kunde skyddas utan att det skedde på ekonomins bekostnad.

Ett steg längre fördes detta resonemang av *Ignác Fratrič*, chefen för det tjeckoslovakiska miljöforskningscentrumet i Bratislava i en intervju i tidskriften *Politická ekonomie* (1974). Han tyckte liksom Lacko, att det inte vore bra, om naturskyddet medförde lägre konsumtionsstandard eller kortare fritid. Båda leden borde gå framåt i ömsesidig harmoni. Fratrič förklarade sedan, att det var lättare att återkomma en ren miljö, då nationalinkomsten är hög än då den är låg. Då den växer, ökar utgifterna för miljövården långsammare, dvs de minskar relativt sett. Även nya vetenskapligt-tekniska lösningar skapas. Slutsatsen av detta resonemang tycks bli, att ju mera tillväxt, desto mera miljövård.

Men för att återvända till Lacko rörde denne på flera ställen i sin bok också en oro för problemens omfattning. Han ansåg, att en allvarlig fara hotade naturmiljön, och talade om det ekologiska systemets slutenhet och begränsning. De frågor *Limits to Growth* ställt fann han vara riktiga. Man måste lyssna på varnande rop och utan panik ägna dem den uppmärksamhet de förtjänar. Lacko stannade slutligen för en medelväg genom att rekommendera ökad satsning på naturskydd och en begränsad eller kvalificerad tillväxt inom ekonomin. Han föreslog olika metoder att förmå företagen att ta mera hänsyn till miljöskador och resursförbrukningen, bl a genom prissättningen.

Lacko var inte den ende ekonomen som försiktigt kritiserade sam-

hällets satsning på maximal tillväxt och visade oro inför miljöeffekterna. Jan Havelec konstaterade (1974), att ekonomerna dittills vant sig vid ständigt stigande konsumtion och produktion och försummat icke-ekonomiska faktorer. Nu hotade miljöförstöringen över hela världen människans biologiska existens, och inte ens i Tjeckoslovakien kunde man blunda för framtiden, även om landet inte stod inför någon ekologisk katastrof. Också Havelec förespråkade jämvikt mellan ekologi och ekonomi, något som skulle åstadkommas genom planmässig reglering av tillväxten så att miljövänliga branscher gynnades och andra begränsades.

Men inte bara ekonomer utan också geologer har velat lämna naturexploatörernas läger och tagit till orda på miljövännernas sida. I en antologi om geologin och miljön (1974) deklarerade *Bedřich Moldan* att det givetvis varken var önskvärt eller möjligt att stoppa framstegen eller utvecklingen, men dessa begrepp måste omprövas och fyllas med nytt innehåll. Moldan citerade *A Blueprint for Survival* i frågan om de begränsade resurserna och riskerna för fortsatt tillväxt och rekommenderade, att man borde överge det grova konsumtionssamhällets ideal och övergå till ett ekologiskt utvecklingsstadium med jämvikt mellan människa och natur.

Försvvararna av naturvården inför samhällets ingrepp har ofta framträtt i de två miljötidskrifterna, *Ochrana přírody*, (Naturskydd), grundad 1957 av statliga minnes- och naturvårdsinstitutet i Prag, och särskilt *Životné prostredie* (Livsmiljön), som utges av slovakiska vetenskapsakademien sedan 1967. I en filosofisk reflexion om människan och naturen i den förstnämnda tidskriften ansåg redaktionsmedlemmen slovakern *Milan Hriš* att det dominerande produktions sättet inte alls tar hänsyn till naturens behov och följaktligen inte heller människans behov som naturvarelse. Förstörelsen av naturen som miljö bidrar mer än vi vill medge till att sociala-mänskliga relationer förstörs.

Enligt *Hriš* söker man numera orsaken till de föregående civilisationernas undergång inte i barbarernas anlopp utan i förstörelsen av naturmiljön. Det speciella med den nuvarande tekniska civilisationen är att den blir universell och har globala effekter. Han såg faran mot civilisationen inte bara i rester av atavistiskt ägande utan i hela den ideologiska överbyggnaden och efterlyste ett helt nytt sätt att se människan i förhållandet till naturen. Naturen är inte fientlig till människan, bara indifferent. Människan borde inte skilja sig från den utan ingå i den som en kvalitativ beståndsdel. Hon vill vara, inte bara ha.

I en presentation av olika vetenskapsgrenar som diskuterar för-

hållandet till naturen får man inte glömma geograferna, vilka i Tjeckoslovakien länge betraktade miljön som sitt ämne. De har sedan 1960-talet hämtat mycket inspiration från västlig systemteori, som betraktas som typisk för "dialektiskt" tänkande. I en artikel om ekosfären och skapandet av ett paradigm i geografi talade således *Koloman Ivanička* (1972) om ekosystemet som ett öppet system med inputs och outputs till det socioekonomiska systemet. Han betonade människans unika förmåga att anpassa sig till förändringar och manipulera dem. Nu borde denna inriktas på att hindra förändringar som hotar hennes existens, inte bara på att tillfälliga sociala krav utan främst med hänsyn till eviga mänskliga kulturvärden.

Geograferna *J. Demek*, *P. Halouzka* och *J. Mareš* har i en rad artiklar, också de utifrån ett allmänt krisperspektiv, tillämpat sin systemsyn med en mera praktisk inriktning. De efterlyser information dels om ett områdes naturliga och ekonomiska kapacitet, dels om den industriella verksamheten för att få fram en optimal balans mellan naturskydd och produktion och finna de gränsvärden, vilkas överskridande leder till irreversibla förändringar på de kumulativa effekterna. Forskningsproblemet ansåg de kunde lösas genom matematiska modeller och modern datateknik. Problemet blir här snarare en fråga om information och teknik än om värderingar och prioriteringar.

Den vetenskap som på 1970-talet främst förknippats med perspektiv på naturen är ekologin, och även i Tjeckoslovakien har ekologin blivit ett aktuellt ämne. En intressant representant är *Jaroslav Stoklasa*, ursprungligen ingenjör och numera ledare för institutet för landskapsekologi i Prag, som i en rad artiklar, bl a i *Životné prostredie*, ger en syntes och vidareutveckling av ovan presenterad ekonomisk och filosofisk kritik.

Han konstaterar att den marxistiska ekonomiska teorin, som det socialistiska samhället bygger på, är inriktad på arbete och produktion. Ting åsätts värde efter den mängd mänskligt arbete som är nerlagd i dem (arbetsvärdeläran). Naturresurser som mark, mineraler, vatten och skog har alltså inte något egenvärde, och de kan i princip utnyttjas fritt av den socialistiska staten som dess exklusiva egendom. Naturens egen reproduktion, växt- och reningsprocesser har tagits för givna, trots att det kostar alltmer att ersätta dem artificiellt.

Resurserna har dock fått visst värde på att extraktionskostnader och avgifter för luft- och vattenföroreningar har satts efter samhällets reningskostnader. En absurd konsekvens av detta

är enligt Stoklasa, att naturligt rent vatten inte har något värde, medan förorenat och sedan genom arbete renat vatten har det.

Ateranvändning lönar sig inte eftersom enligt teorin avfall förlorat sitt bruksvärde. Stoklasa betonar dock, att avfall innehåller tidigare arbete och att det kostar att hantera det. Det går inte att "likvidera" och dyker alltid upp någonstans i systemet. Naturen känner inte till vad vi kallar avfall, citerar Stoklasa Commoner.

Stoklasa (och även de tidigare nämnda ekonomerna Lacko och Havelle) anser att naturen har ett eget materiellt värde och att resurser och miljöskador borde sättas riktiga priser: I enlighet med sovjetiska ekonomers teori om optimal planering, borde resurser värderas efter hela samhällets intresse, och hänsyn tas även till resursernas begränsning, dvs brist på dem, vid prissättningen, vilket i sin tur skulle påverka företagen.

Den ideologiska invändningen att detta skulle innebära ett accepterande av den "borgerliga" marginalnytteteorin och ett förkastande av den marxistiska arbetsvärdeläran bemöter Stoklasa med att peka på att ett stopp ändå måste sättas för resurslöseriet och miljöförstörelsen. Man borde beakta att Marx utarbetade sin teori, då detta inte var aktuellt. Han hade dessutom feltolkats. Att obearbetade resurser inte är varor innebar inte för Marx, att de är värdelösa. De ingick ändå i produktionsprocessen. Mark är å andra sidan både natur och något skapat. Marx hade enligt Stoklasa den principiella uppfattningen, att människan inte kan äga jordklotet, bara bruka och förbättra det.

Stoklasa har också kritiserat det ekonomiska tänkande som går ut på att ökad tillväxt skall ge mera pengar och att vetenskap och teknik skall kunna lösa problemen. Detta framstår som fördelaktigt för beslutsfattare, eftersom resultaten av ekonomisk tillväxt manifesteras snabbt och tydligt i motsats till miljöskador. Ekonomerna vinner också tilltro genom att uttrycka sina argument i kvantitativa termer.

Stoklasa kritiserar vidare biologerna för att anpassa sig genom att försöka kvantifiera även sådant som inte går att kvantifiera och ortodoxa naturvänner, som vill bavera naturskyddsområdena mot alla ingrepp men glömmer att dessas tillstånd, då de började skyddas, ofta var resultat av mänskliga ingrepp.

Enligt Stoklasa kommer den ekonomiska utvecklingen att medföra

alltmer miljöförstöring, vilket kommer att bromsa utvecklingen. Man borde genast satsa på preventiva miljöåtgärder, som skulle bli billigare än att bara undanröja skadeeffekter.

Miljön borde betraktas på samma sätt som den sociala eller kulturella sektorn, som staten ger medel utan att ta enbart ekonomiska hänsyn. Det krävdes en bredare uppfattning av ekonomisk "effektivitet" och "framsteg", som räknar med reproduktion av både det ekonomiska och biologiska systemet. Stoklassa efterlyser en förändring av hela tänkandet i stil med den kopernikanska revolutionen från ekologisk "antropocentism" och konsumistiska välfärdsföreställningar till en global ekologisk syn.

Men också han måste givetvis ta avstånd från västliga teorier om ett återvändande till naturen. Det gäller, förklarar han, att uppnå ett dialektiskt, icke-antagonistisk förhållande till naturen på en högre nivå av vetande med miljövänlig teknik, resurssnål och återanvändande.

En orsak till den nuvarande globala ekokrisen såg Stoklassa också i att vetandet och beslutsfattandet åtskiljts, vilket lett till dels sterila kunskaper, dels voluntaristiska beslut, som förklättes som vetenskapliga. För att objektivisera beslutsfattandet, så att det fattades "öppna" beslut som inte offrade framtiden för kort-siktig vinning, föreslog Stoklassa ett samarbete med forskare, som avslöjade förutsättningarna för det ekonomiska och biologiska tänkandet (ovan) och satte dem på en gemensam basis.

Han lanserade för detta ändamål en ny syntetisk vetenskap, *antropo-ekologi*, som använde sig av cybernetik, informations- och systemteori, och som till sin grund hade ekologin och därmed modern naturvetenskap. Enligt denna består landskapet av ett naturligt (biologiskt) och ett av människan skapat (socioekonomiskt) subsystem, vilka är komplementära och påverkar varandra. I centrum står människan.

Naturesystemet ser Stoklassa som det grundläggande, som det ekonomiska bara kan påskynda eller störa. Det utgör ett cirkulärt flöde utan avfall, ett slutet system med solstrålningen som enda "inputkälla" för energi. Åberopande en viss Georgescu-Roegen och termodynamikens andra lag finner Stoklassa att vår planet oundvikligen går mot allt större entropi, vilket till slut vållar det mänskliga samhällets undergång.

Naturresurserna indelar han efter Labeyrie i *biotiska* (organiska) som reproduceras men förbrukas som råvara (föda) eller

energikällor, (t ex trä) och bara ibland kan återanvändas, och abiotiska (oorganiska), som inte kan reproduceras och kommer att ta slut även om de inte heller helt kan elimineras (järn, vatten) och teoretiskt sett skulle kunna bevaras och återanvändas.

Till skillnad från materia och energi, fortsätter Stoklassa, ökar dock informationsmängden i det antropoekologiska systemet, vilket kan hjälpa människan förstå och utnyttja natur- (och senare de sociala) lagarna för att tillfredsställa sina behov.

De beslutsfattande kan anpassa sig till den nya historiska situationen och utveckla miljöskydd kvalitativt som ett led i det socialistiska samhällets sociala och ekonomiska process i stället för att inta en kvantitativ, konsumistisk inställning. Vi vill inte kuva naturen utan leva med den samtidigt som vi transformerar den. Detta måste dock ske i enlighet med naturlagarna, avslutar Stoklassa varnande.

Genomgående drag i de presenterade sätten att se på naturen och samhället i Tjeckoslovakien är, i enlighet med den allennarådande marxismen-leninismen, uppfattningen att den ekonomiska utvecklingen, tekniken och vetenskapen under socialismen inte är något ont i sig utan något som i princip kan anpassas till naturen. En harmoni är möjlig. Uppfattningen om den nuvarande miljösituationen är också kritisk. En skillnad består dock i att somliga ekonomiskt inriktade debattörer anser att problemet kan lösas utan större förändringar, automatiskt och på lång sikt, medan andra, särskilt ekologer, hävdar att det krävs snara radikala förändringar av hela den ekonomiska politikens inriktning och ett förändrat sätt att se på naturen som styrd av sina egna lagar. Detta framställs ofta som en moralisk plikt. Ingen kan förespråka återvändo till ett tidigare utvecklingsstadium, vilket skulle strida mot den marxistiska utvecklingstanken. Däremot kan man förespråka minskad tillväxt och konsumtion, en övergång till ett ekologiskt, kvalitativt sett högre utvecklingsstadium.

Att kritiken mot samhällets förhållande till naturen i sak inte mattats i någon högre grad sedan reformkommunismens dagar i slutet på 1960-talet trots att debattklimatet genom "normaliseringen" på 1970-talet blivit avsevärt frostigare, vittnar om att miljösituationen inte förbättrats utan snarare fortsatt att försämrats.

Man kan i debatten vidare skönja en skillnad i att somliga vetenskapsmän, t ex geograferna, anser att miljöfrågorna fortfarande bäst kan studeras inom den egna vetenskapen, om än reformerad.

Andra, bl a vissa ekonomer, anser att det bör bli en aspekt i flera eller alla vetenskaper, medan åter andra - som vissa ekologer - ser en ny vetenskap, en ny syntes som nödvändig. Samtidigt som alla talar om vikten av tvärvetenskapligt samarbete finns det vissa tendenser till rivalitet mellan ämnena om miljöproblemen och om inflytandet på staten vid lösningen av dem.

Det är uppenbart att den klassiska marxismen, inriktad på det mänskliga samhället och behovstillfredsställelse genom ökad varu-
produktion så som den tillämpats bidragit till att vålla den miljökris Tjeckoslovakien nu befinner sig i. För att få en ändrad politik försöker därför miljöförespråkarna tolka klassikerna på ett nytt sätt. De återoppar ofta sovjetiska auktoriteter. Men trots polemiken mot "borgerlig" vetenskap använder de sig även av västliga vetenskapsgrenar som systemteori. För att förklara processerna i naturen, som blir allt mer påtagliga i form av miljöproblem, skapas även ökat utrymme för naturvetenskaperna, biologi och fysik. Miljöproblemen tvingar alltså fram en förändrad syn på naturen och en breddning av den teoretiska basen. Detta innebär en revidering av den marxistisk-leninistiska ideologin.

Not

Översikten bygger huvudsakligen på en längre undersökning med titeln Planhushållning och miljöproblem. Exemplet Tjeckoslovakien (*Bidrag till öststatsforskningen*, vol 7, Uppsala 1979), där också referenser finns.